

Azərbaycan klassiklərinin şah əsərlərinin qəhrəmanlarına sənə həyatı verməklə öz adını mədəniyyət tariximizə qızıl hərflərlə yazmışdır.

Həqiqət Əli qızı Rzayeva 1907-ci il mayın 5-də anadan olmuşdur. Kiçik yaşlarından Lənkəran qadın məktəbində, 1923-cü ildən isə Bakı Pedaqoji Texnikumunda təhsil alarkən musiqili tamaşalarda çıxış etmişdir.

1926-1932-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının muğam şöbəsində oxumuş, Cabbar Qaryağdıoğlu və Qurban Pirimovdan dərslər almışdır.

1927-1952-ci illərdə Azərbaycan Opera və Balaletinin solisti olmuş, muğam və xalq mahnılarının mahir ifaçısı kimi geniş şöhrət qazanmışdır. Güclü, gözəl və məlahətli səsə malik Həqiqət xanımın yaradıcılığı üçün yüksək professionalıq və artistizm səciyyəvi olmuşdur.

Görkəmli sənətkar Həqiqət xanım Rzayevanın yaradıcılığı opera sənətimizin inkişafı yolu ilə üzvi surətdə bağlı olmuşdur. O, opera səhnəmizin nadir ustadlarından biri idi. 1927-ci ildən 1952-ci ilədək milli operamızın "Leyli və Məcnun"undan "Koroğlu"yədək mürəkkəb inkişaf prosesində Üzeyir Hacıbəyov, Hüseynqulu Sarabski, Bülbül, Şövkət Məmmədova, Abbas Mirzə Şərifzadə kimi sənətkarlarla çiyin-çiyinə çalışmışdır.

Onun səhnəyə gəlişi Azərbaycan opera səhnəsində qadın rollarının kişilər tərəfindən oynanıldığı dövrə təsadüf etmişdir. Düzdür, həmin illərdə Sona

Həqiqət Rzayevanın opera yaradıcılığı

Həqiqət Rzayeva Azərbaycan mədəniyyətində özünəməxsus yer tutan təkrarolunmaz sənətkarlarımızdandır. Hələ gənc yaşlarında yaratdığı rəngarəng və yaddaqalan obrazlar ona böyük şöhrət gətirmişdir. Təbiətin bəxş etdiyi yüksək insani keyfiyyətlər, fitri istedad, gözəl nitq mədəniyyəti ilə yanaşı, aktyor sənətinin incəliklərinə bələd olması sayəsində o, öz gözəlliyi, mərdliyi, sədaqəti və əməksevərliyi ilə səciyyələnən Azərbaycan qadınının canlı təəcəssümü kimi tariximizdə silinməz iz qoymuşdur...

xanım, Sürəyya xanım kimi aktrisalar var idi. Lakin onlar dram teatrının səhnəsində fəaliyyət göstərirdilər. Opera səhnəsinin muğam şöbəsi isə qadın sənətkarların yolunu gözləyirdi və Həqiqət xanım gəldi.

Opera səhnəsində ilk vaxtlar Leylinin anası, Məcnunun anası və bir çox kiçik rollarda oynayan Həqiqət xanım 1927-ci ildə baş rolda - Müslüm Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasında Ərəbzəngi obrazında çıxış etmişdir. Və səhnəmizin ilk qadın Ərəbzəngisi kimi şöhrət qazanmışdır.

Kişi paltarında görünən bu qız cəld hərəkətlər edir, qılınc vurur, gülüşür, həm də bunları o qədər təbii yerinə yetirirdi ki, heç kəs onun kişi olmağına şübhə etmirdi. Digər tərəfdən, qılınc vurmaq, gülüşmək və eyni zamanda, oxumaq son dərəcə çətin idi.

Odur ki, bu obrazi canlandırmağa qadın artistlərdən heç kəs cürət edə bilməmişdi. Operanın müəllifi Müslüm Maqomayevin aktrisası: "Həqiqət, bütün ümidim sənədir, görək neyləyəcəksən", - deməsi də bu nigarançılığın təzahürü idi.

Nəhayət, tamaşa günü yetişir. Pərdə açılır, orkestr səslənir, tamaşa gedir. 3-cü pərdədə Ərəbzəngi mağaradan çıxır və "Ərəbzəngiyəm, kəsmişəm yolu. Buysun, hər kəsin güclüdür qolu!" - deyə oxumağa başlayır. Salondan gurultulu alqış səsləri eşidilir. Pərdə örtüldükdə istər tamaşaçıların, istərsə də səhnə arxasında olan teatr işçilərinin alqış və təbrik səsləri bütün teatrı bürüyür.

Bu vaxt M.Maqomayev Həqiqət xanıma yaxınlaşıb: "Bacım Həqiqət, çox sağ ol, sən mənim başımı ucaldın!" - deyə onun əllərini sıxır. Elə o gündən M.Maqomayev Həqiqət xanıma öz adıyla deyil, "Ərəbzəngi bacı" deyə çağırmağa başlayır.

Həqiqət xanımın yaratdığı Ərəbzəngi sağlam, romantik təbiəti və xəlqilik ruhu ilə aktrisağa çox yaxın və doğma idi. Ərəbzənginin - Həqiqət xanımın oxuduğu muğamların orkestr təfsirində səslənən şaqraq notları qəhrəmanlıq elementlərini daha da artırmışdır. İfaçılıq qabiliyyəti isə onun qüdrətli və məlahətli səsiylə birləşərək olduqca dolğun təsir bağışlamışdır.

"Şərtillikdən" və bir çox opera ştamplarından uzaq olan sənətkar Ərəbzənginin obrazlar içində obrazını yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Məhz elə bu səbəbdən də M.Maqomayev Ərəbzəngiyə təkcə 3-cü pərdədə yox, digər pərdələrdə də yer vermiş və 1934-cü ildən sonra "Şah İsmayıl"da Ərəbzəngi obrazı tam bitkin şəkildə göstərilmişdir. Həqiqət xanımın ifasından təsirlənən M.Maqomayev "Ərəbzəngi" adlı yeni opera yazmaq istəmişdir.

Həqiqət xanımın yaratdığı gözəl səhnə obrazlarından biri də Leylidir. Muğam operamızın incisi olan "Leyli və Məcnun" opera səhnəmizin tarixində mühüm mərhələ olmaqla yanaşı, ayrı-ayrı sənətkarların da fəaliyyətində önəmli yer tutmuşdur. O sənətkarlardan biri də Həqiqət xanımdır. Düzdür, ona qədər Leylilər olmuşdu.

Bununla belə, Həqiqət xanımın Leylisi öz orijinallığı etibarilə Leylilər sırasında xüsusi bir yer tutmuşdur. Sona xanım və Sürəyya Qacardan sonra Leylinin üçüncü qadın ifaçısı olan Həqiqət xanım lirik, incə və kədər dolu bir tale yaşayan qəhrəmanların çoxun hissələrinin və böyük sevgisinin fonunda zəngin çaları obraz yarada bilmişdir.

Həqiqət xanımın gəlini və sənətinin tədqiqatçısı Gülər Rzayeva bildirmişdir ki, məhz bu ifadan sonra operanın müəyyən hissələrində dəyişiklik edilmişdir: "Məsələn, elə götürək sonluğu. Toy məclisindən keçən xeyli vaxt ərzində Leylinin izi-izləri daha da artır, daxili psixoloji sarsıntıları son həddə çatır.

Həqiqət xanımın oyununda bu hal daha qabarıq sezişirdi. O göstərirdi ki, Leyli artıq xəstə və naçardır, öz Məcnununu divanə bir halda gördükdə isə daha da sarsılır. Bu sonluğun təsirini artırmaq istəyən Üzeyir bəy qəmgin və kədərli muğamlarımızdan olan "Segah"dan istifadə edir.

Lakin Həqiqət xanım bu muğamı tam səslə yox, obrazın psixoloji vəziyyətini real təsvir etmək üçün kəsik-kəsik ölüm izi-izləri içində oxuyur. Son sözləri zorla deyir, bəlkə də, deyə bilmir. nitqi yarıda qırılır. Lakin Üzeyir bəy Həqiqət xanımın tam səslə oxumasını istəyir. Ona görə də: "Qoçaq qız, sən oxu qurtar, sonra öl", -deyə Həqiqət xanıma məsləhət götürür.

Aktrisa isə belə bir vəziyyətdə Leylinin tam səslə oxumasını qeyri-təbii hesab etdiyini bildirir. Bəstəkar cavabında: "Madam ki, camaata xoş gəlik, qoy sən deyən olsun", - deyə razılaşıb. Amma bu da təsadüfi deyildi. Çünki Leyli obrazını böyük ustalıqla canlandıran Həqiqət xanımın ifasında ölüm səhnəsi daha inandırıcı və təsirli idi. Məhz elə bu səbəbdən idi ki, Üzeyir bəy Həqiqət xanımın təkliyi ilə razılaşıb".

Ümumilikdə, Leyli obrazı Həqiqət xanımın ən gözəl nailiyyətlərindən biri idi. Ərəbzəngidə o, qəhrəmanlıq keyfiyyətlərini güclü və təsirli formada sər-giləmişdisə, Leylidə bir o qədər təsirli lirika, psixoloji incəliklər, sarsıdıcı dramatik göstərə bilmişdi.

Milli operetta kimi tariximizi daha da zənginləş-

diren "Arşın mal alan" Həqiqət xanımın sənət tərcümeyi-halında da iz salmışdır. Operettanın obrazlarının ən gözəl yaradıcılarından biri də Telli rolunun ifaçısı Həqiqət Rzayevadır.

O, öz Tellisi ilə klassik "Arşın mal alan" əsnəsini yaradıcılardan biridir. Bu rolda ilk dəfə 1927-ci ildə çıxış edən sənətkar sonralar yeni quruluşlarda da oynamış, baş rolları ilə yanaşı, bu obrazının da get-gedə təkmilləşməsinə nail olmuşdur. Üzeyir bəy Həqiqət xanımın Tellisini xarakterizə edərkən: "Onun yaratdığı Telli keçmiş qulluqçuların həqiqi tipidir",- demişdir.

Telli obrazının ümumi cizgilərini çox düzgün təqdim edən Həqiqət xanım realist bir obraz yaratmış və onu incə detallarla zənginləşdirə bilmişdir. Bununla bağlı maraqlı bir fakt da var. Belə ki, 1938-ci ildə Üzeyir bəyin də iştirakı ilə keçirilən məşqlərdə Telli obrazını "musiqiləşdirmək" ideyası ortaya çıxmışdır. Bu vaxt Üzeyir bəy Telliyə bir xalq havası oxumağı təklif etmişdir. Lakin bununla razılaşmayan Telli (Həqiqət xanım) orijinal bir parça yazılmasını arzuladığını bildirmişdir.

Bundan sonra Üzeyir bəy xalq mahnısından istifadə edərək "Sən o yanda, yar bu yanda" mahnısını bəstələmişdir (mahnının sözləri də elə həmin məşqdə Əhməd Anatollu tərəfindən yazılmışdır). Beləliklə, Telli obrazı Həqiqət xanımın ifasında musiqi cəhətdən də xeyli dəyişmiş və nəticədə mükəmməl bir Telli yaranmışdır.

Ərəbzəngi, Leyli və Telli Həqiqət xanım Rzayevanın yaratdığı obrazların yalnız bir qisimidir. Onun opera səhnəsində həyat verdiyi Əsli ("Əsli və Kərəm"). Xanəndə qız ("Koroğlu") və digər rolları aktrisanın böyük istedadını, özəmətli səhnə və sənət sevgisini nümayiş etdirir.

Həmçinin bu rollar Həqiqət xanımın realist səpkidə yaratdığı əsas obrazlar olmaqla, onu bir insan kimi də xarakterizə etmişdir. O, hər zaman realizmə meyli etmiş, romantik qəhrəmanlarını həyatilik və psixoloji cəhətdən təbii boyalarla canlandırmağa çalışmışdır.

Opera müğənnisi kimi həm muğamlarımızın, həm də xalq mahnılarımızın mahir ifaçısı olan unudulmaz sənətkarımız bununla səhnə fəaliyyətini daha da zənginləşdirmişdir.

Gənc və gözəl, səhnəyə yaraşlıq verən qəhrəmanlarının tamaşaçı yaddaşında necə varsa, eləcə qalması üçün Həqiqət xanım 1952-ci ildə opera səhnəsindən getmişdir.

Milli kinomuzun inkişafında göstərdiyi xidmətləri, ilk kino nümunələrımızdan olan "İsmət", "Lətif", "Muxtar", "Şərqə yol" kimi ekran əsərlərində yaratdığı obrazları deməyə əsas verir ki, böyük istedadla malik Həqiqət xanım, sözün həqiqi mənasında, həm də bütöv sənətkar olmuşdur. Lakin geniş tamaşaçı auditoriyası onu "Ögey ana" filmindən daha yaxşı tanıyır. Azərbaycan kinosunun gözəl nümunələrindən olan bu filmə Həqiqət xanımın öz dəst-xətti var.

O, bu filmə yaratdığı Qəmərxala obrazıyla ana nisgini, kədərini göstərməklə yanaşı, bir nəənin əsrərangiz sevgisini, nəcibliyini də sərgiləmişdir. Sənəsinə sıxdığı nəvəsinin - İsmayılın uğrunda hər şeyə hazır olduğunu hər addımda isbatlaması obrazın tamlığını, həyatiliyini təmin etmişdir.

Bu obrazla təsadüfən xarakter nümayiş etdirən Həqiqət xanım mətin, dəyanətli, güclü, məğrur Azərbaycan nəvəsinin, həmçinin incə, kövrək, məlahətli və zərif Azərbaycan qadınının inandırıcı portretini yaratmağa nail olmuşdur. Bununla da çoxlarının haqq qazandırdığı və bəzən qınadığı Qəmərxala ümumilikdə, müsbət obraz kimi yadda qalmışdır.

Həyatını yorulmadan sənətə həsr edən Həqiqət xanım həm də pedaqoji fəaliyyətə məşğul olmuş, Asəf Zeynallı adına musiqi məktəbində dərs demişdir. Yetirmələri arasında Rübabə Muradova, İslam Rzayev kimi tanınmış sənətkarlar olmuşdur.

● **Vüsalə ƏSGƏROVA**,
ADMİU-nun müəllimi

Ə d ə b i y a t

1. M.Mükərrəmoğlu. Leyli rolunu min dəfədən çox oynayan Həqiqət xanım.

"Xalq" qəzeti - 21 may 2009-cu il.

2. A.Rzayev. Səni düşünürəm. "El" jurnalı - 2012, №9.

3. C.Cəfərov. Həqiqət Rzayeva. Bakı - 1957.

4. F.Xəlilzadə. Opera səhnəmizin Leyliləri. "Azərbaycan" qəzeti - 17 sentyabr 2010-cu il.

5. G.Rzayeva. Onun mahnıları. "Azərbaycan" jurnalı - 1975, №5.

6. A.Bayramova. Qadınlar Azərbaycanın musiqi həyatında. Bakı - 2004.